

NATALIYA LEVCHEENKO

ЕКЗЕГЕТИЧНІ ПОЛЬСЬКОМОВНІ МАРКЕРИ В МОДЕЛЮВАННІ ОБРАЗІВ ДУХОВНОГО Й МАТЕРІАЛЬНОГО СВІТІВ У СИСТЕМІ БІБЛІЙНОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ БАРОКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Біблійна герменевтика, укладена й розвинена як західними, так і східними отцями Церкви, відіграла посутню роль у становленні української барокової літератури. Християнство Україна прийняла від православної Візантії, а бароко за посередництва католицької Польщі запозичила у Західної Європи. Тож закономірно, що українська література засвоює традиції біблійної герменевтики, набуті православним Сходом та католицьким і протестантським Заходом, а українські медієвісти вітчизняну духовну культуру християнської доби часто окреслюють як «східну за формою і західну за змістом» (Ushkalov, «Svyatyy Avreliy Avgustyn» 33).

Застосуванню українськими бароковими письменниками західної чотирисенсової традиції тлумачення Біблії в літературних текстах різних жанрів та ідейно-тематичних спрямувань сприяла також полеміка представників українського православ'я з діячами польського католицтва та німецького протестантизму.

НАТАЛІЯ ЛЕВЧЕНКО, доктор філологічних наук, професор – Харківський національний педагогічний університет імені Григорія С. Сковороди, Кафедра української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова Харківського; адреса для кореспонденції: вул. Фонвізіна, 17, в. 176, м. Харків, Україна, 611056; електронна пошта: filolognl@gmail.com або NatLevchenko@meta.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7535-6330>.

NATALIYA LEVCHEENKO, Doctor in philology, Professor – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Leonid Ushkalov Department of Ukrainian Literature and Journalism; correspondence address: Fonvizina 17, c. 176, Kharkiv, Ukraine, 61105; e-mail: filolognl@gmail.com or NatLevchenko@meta.ua; ORCID <http://orcid.org/0000-0002-7535-6330>.

NATALIYA LEVCHEENKO, doktor filologii, profesor – Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. H. S. Skovorody, Wydział Literatury i Dziennikarstwa Ukraińskiego im. Leonida Ushkalova; adres do korespondencji: вул. Фонвізіна, 17, в. 176, м. Харків, Україна, 611056; e-mail: filolognl@gmail.com lub NatLevchenko@meta.ua; ORCID <http://orcid.org/0000-0002-7535-6330>.

Намагаючись беззаперечно переконати своїх ідеологічних опонентів, українські письменники не лише використовували принципи, форми та засоби, якими користувалися автори-адресати, але й переходили в процесі полеміки на польську мову. Отож польський вплив на практичне застосування біблійної герменевтики як домінуючого складника поетики українських барокових текстів був щонайменше двовекторним: мовно-літературним та догматично-богословським.

Творчість українських барокових письменників польською мовою вважалася «ознакою нової якості локального літературного процесу» (Lipatow 125). На поширеності в Східній Європі польської мови наголошував свого часу польський історик Я. Тазбір, коли зазначав, що на відміну від Західної Європи, де за першість змагалися німецька, італійська та іспанська мови, «у східній Європі другої половини XVII століття найпопулярнішою слов'янською мовою стає польська» (Tazbir 208). Активному входженню польської мови в культуру тогочасної України сприяла освіта, яка здійснювалася старослов'янською, латинської і польською мовами.

Український історик І. Шевченко підкреслював, що польська мова стала для, на той час, бездержавного українського народу певним «вікном на Захід» (Shevchenko 18).

Рецепція польської культури в українському бароковому дискурсі набула найрізноманітніших форм. Про високий рейтинг польських літературних авторитетів свідчить, наприклад, посилення Лазара Барановича у трактаті *Nowa miara starej wiary* на історичні хроніки Яна Длугоша, Мартіна Кромера, Матвія Меховського, Марціна Бельського, Мацея Стрийковського чи інтерпретація сарматської ідеології в Україні в контексті сарматизму Речі Посполитої (Smorzewska 127-143).

З огляду на це число наукових розвідок про мовне становище в Україні часів бароко, де важливу й багатовекторну роль відігравала польська мова, невинно та стрімко зростає. Мовну барвистість українського бароко досліджували як українські, так і польські вчені. Здебільшого, вони наголошували на широкому вжитку польської мови в українській літературі того періоду. Звісно, вагомий чинник польської мови вніс певні корективи в загальну канву поетики українських барокових творів, структурним елементом якої була біблійна герменевтика (Hrabovych, «Pol's'ko-ukrayins'ki» 138-169; Vintsenz 37-41; Łużny, «The Kiev» 123-136; Łużny, «Akademia» 55-67; Kozak 723; Bilodid 19).

Польська мова з кінця XVI по кінець XVIII століть, на думку Г. Грабовича, була певною «lingua franca багатонаціональної Речі Посполитої» (Hrabovych, «Pol's'ko-ukrayins'ki» 146-147).

Існує низка наукових розвідок, в яких учені підкреслюють вплив барокового стилю польських письменників на екзегетичні питання в творах українських барокових митців з огляду на їхню спільну роль у формуванні містичного досвіду та практики. На основі багатого джерельного матеріалу літературознавці розглядали основні аспекти взаємодії української літератури XVII-XVIII століть із польською літературою того ж періоду в царині екзегези Святого Письма. Зокрема, в роботах К. Борисенко, Я. Спітеріса, Л. Ушкалова було проаналізовано цілу низку важливих для розуміння природи біблійної герменевтики як складника поезики української давньої літератури понять таких, як «образ» чи «наслідування», різні форми їхніх існувань в літературній традиції.

Останнім часом з'явилися студії Л. Ушкалова, О. Зосимової, Н. Поплавської, К. Борисенко, О. Лямпрехт, С. Сухаревої, Р. Ткачука, в яких автори досліджуючи різноманітні проблеми українського бароко дотично чи побіжно торкалися питання методи тлумачення Біблії в літературних текстах українського бароко.

Тема бінарної опозиції образів духовного й матеріального світів у системі біблійної герменевтики української барокової літератури в українській медієвістиці глибоко вивчена в дослідженнях В. Сулими, М. Сулими, Л. Ушкалова, Архiepіскопа Ігоря Ісиченка, Н. Левченко, але розгортання цієї теми в польськомовних творах української барокової літератури ще досі потребує докладнішого висвітлення.

Авторка даної розвідки ставить за мету в межах чотирисенсової біблійної герменевтики дослідити способи й форми творення антагоністичних образів протилежних світів – духовного й матеріального – як в україномовних, так і в польськомовних творах української барокової літератури. Актуальність нашої наукової розвідки зумовлена тим, що вона має стати одним із багатьох аргументів вивчення вказаної проблеми.

Українські барокові письменники, зокрема, Лазар Баранович, Іоаннікій Галятовський, Стефан Яворський, Дмитро Туптало, Антоній Радивиловський та ін. правлять про плинність і марнотність людського життя, зорієнтованого на світ не духовних, а матеріальних цінностей, який набуває у їхніх творах алегоричних образів з одного боку – моря «страстей мірських» (Baranovych, *Mech dukhovnyu* 93 (зв.)), яким можна пливати в нікуди, а з іншого – моря мисленого, «ktore lubo wzroku na się patrząc daje, jednak wszystkie sie widzieć nie może» (Baranowicz, *Nowa miara* 125), але саме «włódce Cerkiewnej mając Styrników starych Ojców» (126) людина складає для себе справжні скарби небесні й прокладає собі шлях від земного тлін-

ного й скороминучого життя до справжнього вічного дому, «gdzie nad niebo się wody rozlewaia» (315).

Уособленням швидкоплинності дочасного існування людини у творах Яна Домініка Морольського постає алегоричний образ бульбашок на воді, котрі миттєво з'являються й блискавично зникають під час дощу (*Poeci polskiego baroku*, t. 1 332)¹.

Український бароковий письменник Симеон Полоцький поглиблює думку про крихкість дочасного людського буття за допомогою нагромадження синонімів, метафор, протиставлень, подаючи розлогий перелік відповідних уподібнень: «Człowiek jest bombol, szkło, lód, bayka, cień, proch, siano, / Sen, punkt, głos, dźwięk, wiatr, kwiat, nic» (Polotskiy 193).

Роздумуючи про крихкість і плинність дочасного існування людини та його нікчемність перед вічністю, Антоній Радивилівський розтлумачував, що кожному необхідно пам'ятати лише про останнє «пристанище» (Radyvylovs'kuu, *Vinets Khrystov* 253), яким, звісно, є Царство Небесне. Попереджаючи про «облудність» світу, казnodія використовує прийом паралельних порівнянь, пов'язаних із топосами моря й світу. Зокрема він зазначає, що «на морю не может человек быть без небезпеченства, а на сем облудном світі не может быть без оутрапєня, без оутисков» (Radyvylovs'kuu, *Ohorodok Mariy* 169).

Стефан Яворський зауважує, що зовнішня привабливість облудних земних розкошів, маючи приємний солодкий присмак, підштовхує людину до широкого, сповненого насолодами шляху, який насправді є отрутою, захищеною в солодкій оболонці: «Tak, w cukrach zwyczajnie jad ukryty» (Jaworski арк. 21), який непомітно, зваблюючи до гріха, вбиває душу. «Але у кожному разі необхідно мати на увазі специфіку художнього осмислення концепту внутрішнього буття душі, істота якого великою мірою розкриває процес духовної інтеграції, або, образно кажучи, оту вузьку дорогу до неї, ходити котрою заповідав Ісус Христос у Нагірній проповіді» (Betko 106). Порівняймо з біблійною фразою: «Бо тісні ті ворота, і вузька та дорога, що веде до життя, – і мало таких, що знаходять її!» (Мт. 7: 14).

Мотив ілюзорності земного буття і тлінності сущого подибуємо в творчості Дмитра Туптала, який проводить подібні паралелі між образом моря і суетним світом: «Якоже на морі во время волненія возносятся волны и низпадают, возходят до небес и низходят до бездн, тако в мірском волненіи не єдин Капернаум возвышается до небес и даже до ада низходит» (Думытриу

¹ Тут і далі в посиланні буде вказуватися номер тому.

404). Шукаючи причину такого сходження «до ада», барокові письменники одностайно вказують на топос першородного гріха, який у західній традиції тлумачення Біблії представлений вченням Августина, згідно з яким це «провина, яка переходить на людський рід» (Korzo 7). Католицькою церквою на Тридентському соборі в 1546 році був прийнятий *Декрет про первородний гріх*, у якому йшлося про шкоду гріхопадіння Адама для всього людства. Це судження в XVII столітті розвиває у своїх творах і польський проповідник Томаш Млодзяновський: «Z jego nieszczęścia, jak z niezdrowego korzenia, wyrosły wszystkie nasze nieszczęścia» (Młodzianowski 480). Первородний гріх Адама відкрив шлях духовній смерті й став перепоною на шляху сходження людини до справжніх нетлінних і вічних духовних цінностей, до Царства Небесного. З огляду на непослух Адама гріх увійшов у життя кожної людини. Першочерговим завданням барокового письменника було «не просто констатувати факт гріховності людської природи, але й показати шлях її подолання. З боку церкви вся система доведення будується від точки гріхопадіння людства» (Matushek 179).

За богословськими вченнями, Новий Адам – Син Божий прийняв хресну смерть, щоб позбавити людство первородного гріха, який в моделях екстраполяції текстів Старого Завіту на тексти Нового Завіту змивається смертю Христа на Голгофі, а в еклезіологічній площині ще й таїнством хрещення, вірою в Сина Божого та покаяльною молитвою.

Пришестя Месії в дочасне життя в Новому Завіті, на думку українських богословів барокового періоду, префігурально засвідчував Старий завіт. Скажімо, Антоній Радивилівський зауважував, що «от самого початку створення свѣта в розных фигурах, символах и знаменях скрыте ознаменовал нам Бог Воплощеніє Сина свого» (Radvyulovs'kyu, *Vinets Khrystov* арк. 6 (зв.)). На думку Дмитра Туптала, ще «в созданіи Адамовом бяше прообразование Воплощенія Христова в утробѣ Пречистой Дѣви» (Tuptalo 29). Пророцтва й «фігури» у Старому Завіті, за Галатовським, також слід розуміти, як алегоричні знаки: «Пророцтва и фѣгури тыи о Месіи пришлом написаным, лепными сут знаками, з которых зрозумѣти можым, же Христос є Месія правдивый» (Galyatovs'kiy, *Mesia* арк. 276). Уже Адам пророкував, що «opusi ci zlowiek Oyca swego y Matkę. Y przyłączy się do żony swojej. Y będą двое w iednym ciele» (Galatowski, *Messia* 105). Посилаючись на Святих Отців, український богослов є цілком певним у тому, що «перший чоловік» говорив саме про пришестя Христове, «ktory miał przyść na swiat, zostawiwszy Boga Oyca y Niebo, y Matkę swą na ziemi Przeczystą Bogorodźcą. Y przyłączyć

się na Krzyżu do żony swoiey, do Cerkwi S.; ktora w Chrystusa uwierzyła, y iedno ciało z Chrystusem seiała» (Galatowski, *Messia* 105).

Правдива інтерпретація гріховних і благих цінностей світу відкривається людині лише після її звернення до Біблії, яка «є щось «більше», ніж літературний твір» (Fraï, *Velykyi kod* 15). В її богонатхненних текстах, в низці подій священної історії, пророцтв, моральних повчань перебуває Слово, що створило й підтримує буття Космосу, бо «споконвіку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог. Воно було споконвіку у Бога. Все через Нього сталось, і без Нього ніщо не сталось, що сталось. У ньому було життя, і життя було світлом людям» (Ів. 1: 1-4). Слово Боже виходить за межі людського розуміння, але воно міцно закріпилося у метафоричній фазі мови, «в якій слово було елементом творчої сили» (Fraï, *Velykyu kod* 48). Воно спонукає до віри в Бога, яка надихає і народжує надію і любов за умови прочитання Святого Письма в містико-теологічній площині та тлумачення в буквальному, алегоричному, моральному, анагогічному сенсах.

З огляду на семантичну прозорість «літерального» сенсу прочитання Біблії Данило Тупало зазначає: «Історический Божественного Писания разум есть близ себе самых повѣствованіем нѣковаго дѣла себе изясняющ и к вѣднію подаюся» (Тупало арк. 314). Буквальне тлумачення Біблії поціновувалося екзегетами на рівні світорозуміння: з одного боку воно вражало простотою тлумачення на основі глибокої віри в чудеса, а з іншого – приховувало богонатхненні сенси під зображенням зовнішніх предметів і явищ.

Однак буквальне прочитання Біблії хоча і є відправною точкою її тлумачення, воно не відкриває повної суті сакральної правди. Християнська гевристика стверджує, що екзегет повинен відкидати той сенс Святого Письма, який не підлягає Божому натхненню, інакше його писання не спрощуватимуть розуміння Біблії, а, навпаки, будуть породжувати ересі та антилогії (енантіюфанії), що їх Ориген та Августин намагалися пояснювати алегорично, виключаючи первинний буквальний сенс для окремих місць Біблії, закликаючи Дух ставити вище за слово. Алегорична метода дозволяє за конкретною подією побачити якийсь повчання або повідомлення метафізичної істини, спілкуватися з Логосом як з ноетичним Космосом, де світ відображено в повноті й істині.

Багатовимірність Логосу сприяла розвитку варіативного прочитання Біблії, що, зрештою, давало змогу пояснити й узгодити чимало амбівалентно опозиційних тез у її тексті. Незрозумілі місця у Святому Письмі, або біблійні вірші, що суттєво суперечать один одному, на думку барокових пись-

менників, необхідно тлумачити «аллигорічески, еже єсть вышнім разумом, или тропологічески, си єсть нравоучителнѣ» (Turalo арк. 319-319 зв.).

Розп'яття Христа розпочало нову епоху християнського посвячення, доступного для всього людства через містерію Голгофи, яка відкрила людині, на думку В. Теуша, прямий шлях у духовний світ через жертву Христа, віру в Нього й пізнання Його.

Тож Бог-Христос теж є алегоричним образом, тому не слід шукати його у видимих образах зі зрозумілим значенням. «Христос є і Єдиним Богом, і Людиною, і Божим Ягням, і деревом життя, і виноградною лозою. Він є каменем, який будівничі відкинули, і відбудованою святинєю, що ідентифікується з вознесеним тілом» (Frai, Northrop. «Arkhetypnyy analiz» 118).

Контроверсійність прочитання окремих частин тексту Святого Письма мала знімати чотирисенсова біблійна герменевтика. Така непорушна даність складала для тлумачів Біблії наперед даний смисловий горизонт, де цілий текст тлумачився за допомогою його частин, а інтерпретація частин біблійного тексту була неможливою поза контекстом цілого тексту Святого Письма. Таким чином, метода герменевтичного кола стала беззаперечною умовою розуміння універсального богонатхненного змісту Біблії.

Інтерпретація складних алегоричних біблійних образів вимагала від екзегета високого рівня художньої майстерності та поетичної фантазії. Наприклад, Симеон Полоцький біблійний сюжет про смерть Авесалома тлумачить як уособлення духовної загибелі будь-якого грішника, що думки і прагнення свого серця спрямував на марнотні блага грішного й зважливого світу. Образу Йоава, який підступно вбиває безпорадного сина царя Давида, автор надає обрисів диявола, котрий спонукає людину до злих думок, слів і вчинків. Порушення десяти Господніх заповідей, які неминуче ведуть грішника до вічної безодні пекельного вогню втілюються бароковим проповідником в алегоричних образах десяти зброєносців, що вкидають тіло Авесалома у провалля (Polotskyi 100).

Окреслюючи небезпечну природу й крихку тимчасовість оманливих «світових розкошів», хисткість земних насолод, Іван Максимович увиразнює дочасний світ за допомогою низки подібних постійних епітетів “суєтний”, “временный”, “тлѣнный”, “непостоянный”» (Maksymovych, *Alfavit* арк. 44 (зв.); Maksymovych, *Bohorodytse Divo* арк. 220; Maksymovych, *Osm blazhenstva* арк. 12 (зв.)). Рецепція біблійних образів тіні, сну, диму та інших нетривких явищ земного буття: «Немов сон улетить – і не існує його, мов видіння нічне, він сполошений буде» (Йов 20:8); «Пусти ти на них течію, вони стали, як соєн, вони, як трава, що минає» (Пс. 89:5), – представниками українського

барокового письменства сприймаються як маркери польського бароко в питанні проминальності дочасних розкошів (*Poeci polskiego baroku*, t. 2 72).

Топос швидкоплинності та марності зовнішньої людської краси нарівні з марнотою багатства, слави та іншими спокусами світу, активно розробляє польський бароковий поет Єронім Морштин, використовуючи бінарну опозицію врода – бридкості, спричинену руйнуючою біологічною смертю: «Z rozkwitłej kraszy swojej będąc zgołocony, / Zostaje w trupa brydkaść strasznie odmieniony» (*Poeci polskiego baroku*, t. 1 240).

Бароковий письменник Григорій Сковорода, озираючись на вчення Отців Церкви, «протиставляє земну людину духовній» (Tkachuk 290) акцентує увагу на небезпечній та оманливій природі зовнішньої краси, яка приховує відсутність внутрішньої нетлінної краси людини. «Сковородинська антропологічна проблематика ґрунтується на понятті «внутрішньої людини», що у творах автора здебільшого ототожнюється із поняттям «серце», яке варто трактувати як «невидиму природу» психічного життя, і яке зринає у його писаннях 1146 разів» (Levchenko, «Hryhoriy Skovoroda» 236). Приміром, змальовуючи марнотний недосконалий і порожній земний світ, екзегет стверджує, що він спокушає людину привабливим виглядом своїх облудних благ. Вказуючи на штучність такого світу, Григорій Сковорода використовує біблійний образ «гробів побілених» (Мт. 23: 27): «О Міре, Міре, Міре украшений! / Весь притворный, весь гробе повапленный! / Прелщаешь старых, младыя и дѣти. / В прелести вяжешь, аки птенцы в сѣти/ Свѣт кажется украшенный, / Но он, как гроб повапленный. / Внутрь же Его выну, зрю мерз ость едину (Skovoroda 839). Сковорода, розглядаючи людину як універсальний символ життя, як посередника між небом і землею, як персоніфікацію божественної енергії, стверджує, що джерелом земних утіх і земного людського щастя людина повинна обрати Бога, Премудрість. «Главнѣйшій и Началнѣйшій Премудрости Пункт есть знаніе о Бозѣ» (258).

Іоаникій Галятовський запозичує ідею досягнення смирення в Іоанна Ліствичника, який у тридцяти посланнях показував ступені сходження до янгельського життя (Sv. Yoan Listvychnyk 8-84), і править про дев'ять рівнів хору ангелів та архангелів, окреслюючи небеса як місце перебування святих, мучеників і праведників. Аналогічний сенс прочитання Біблії надавав автору можливість розкрити тему райського блаженства, відповідно до якої уможливується звільнення від семи смертних гріхів й уникнення марноти світу:

W pierwszym chorze, nayniższym, znajduią się Aniołowie. W drugim Archaniołowie. W Trzecim Xięstwo władzy. W Piątym mocarstwa. W Szostym Państwa.

W Siodmym Throny. W Osmym Cherubini. W Dziewiątym chorze, naywyższym, Seraphini się zayduią. Po wszystkich tych chorach Anielskich będą mieszkać Ludźie. (Galatowski, *Alphabetum* 53-54)

Однак, щоб приборкати себе й досягти смиренності, з метою не втратити життя вічне, людині необхідно пройти шлях від самопізнання до обоження. Отож під оглядом концепту М. Смотрицького «przyjdź do siebie i poznaj siebie» (Smotrycki 24) вірянам необхідно звільнитися від будь-якої неправди у вірі.

Отже, як для католицької, так і для православної Церкви канони тлумачення визначалися винятково Словом Божим і окреслювалися сакральною герменевтикою (*hermeneutica sacra*). За допомогою чотирисенсової моделі біблійної герменевтики, спільної для Західної і Східної традицій тлумачення текстів Святого Письма, українські барокові письменники, маючи на меті зробити біблійний текст екзистенціально приступним для своїх сучасників, творили новий текст-світ, у якому християнська символіка хресної смерті й воскресіння Ісуса Христа розмежувала світ матеріальних та духовних цінностей. Пізнати ці два світи, розрізнити де світ хибний, а де істинний, можливо лише за умови щоденної наполегливої праці на полі самопізнання, торуючи шлях до пізнання триєдиного Бога.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Avgustin, Blazhenyyu, ep. *Khristianskaya nauka ili osnovaniya svyashchennoy germenevtiki tserkovnogokrasnore.* Kiyev, 1835 [Августин, Блаженный, еп. *Христианская наука или основания священной герменевтики церковного красноречия.* Киев, 1835].
- Baranovich, Lazar'. *Mech dukhovnyu.* Kiiv 1666 [Баранович, Лазарь. *Меч духовный.* Київ, 1666].
- Baranowicz, Łazarz. *Nowa miara starej wiary Bogiem udzielona jaśnie w Bogu Przeoświeconemu Jego Mościu Ojcu Łazarzowi Baranowiczowi Archiepiskopowi Czernihowskiemu, Nowogrodzkiemu i wszystkiego Siewierza na wymierzenie władzy Św. Piotra, i Papieżów Rzymskich, i Pochodzenia Ducha Św. od Ojca. Która aż do was dosięgła.* Nowogródek, 1676.
- Betko, Iryna. «Interpretatsiya ukrayinskoyi literaturnoyi klasyky u svitli rytual'no-mifolohichnoyi (arkhytepal'noyi) krytyky: vybrani teoretyko-metodolohichni aspekty.» *Roczniki Humanistyczne*, vol. 68, z. 7, 2020, ss. 101–113 [Бетко, Ірина. «Інтерпретація української літературної класики у світлі ритуально-міфологічної (архитепальної) критики: вибрані теоретико-методологічні аспекти.» *Roczniki Humanistyczne*, vol. 68, № 7, 2020, сс. 101-113].
- Bilodid, Ivan. *Kyuevo-Mohylyans'ka akademiya v istoriyi skhidno-slov'yans'kykh literaturnykh mov.* Nauk. dumka, 1979. [Білодід, Іван. *Києво-Могилянська академія в історії східно-слов'янських літературних мов.* Наук. думка, 1979].

- Borysenko, Kateryna. *Prosimetrum v ukrayins'kyi literaturi barokovoyi doby: monohrafiya*. Nord-Pres, 2008 [Борисенко, Катерина. *Prosimetrum v ukraїnській літературі барокової доби*: монографія. Норд-Прес, 2008].
- [Dymytriy (sv. Dymytriy Rostovs'kyu). *Rozysk o raskolnicheskoj brynskoj viri*. Kyiv, 1748. [Димитрій (св. Димитрій Ростовський). *Розыск о расколнической брынской вѣрѣ*. Київ, 1748].
- Galatowski, Ioanykii. *Alphabetum rozmaitym heretykom*. Czernihów, 1681.
- Galatowski, Ioanykii. *Messia Prawdziwy*. Kijów, 1672.
- Galyatovs'kyi, Ioanikiy. *Mesia pravdivyyu*. Kyiv, 1669 [Галятовський, Іоаникій. *Месія правдивый*. Київ, 1669].
- Frai, Northrop. «Arkhetypnyy analiz: teoriya mitiv.» Slovo. Znak. Dyskurs: Antolohiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky КНKH st., red. M. Zubryts'koyi. Litopys, 1996. ss. 110-133 [Фрай, Нортроп. «Архетипний аналіз: теорія мітів.» *Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.*, ред. М. Зубрицької. Літопис, 1996, сс. 110-133].
- Frai, Northrop. *Velyky kod: Bibliya i literatura*. Litopys, 2010 [Фрай, Нортроп. *Великий код: Біблія і література*. Літопис, 2010].
- Hrabovych, Hryhoriy. *Do istoriyi ukrayins'koyi literatury: doslidzhennya, ese, polemika*. Osnovy, 1997 [Грабович, Григорій. *До історії української літератури: дослідження, есе, полеміка*. Основи, 1997. 604 сс.].
- Hrabovych, Hryhoriy. «Pol's'ko-ukrayins'ki literaturni vzayemyny: pytannya kul'turnoyi perspektyny.» *Do istoriyi ukrayins'koyi literatury: doslidzhennya, ese, polemika*. Osnovy, 1997, ss. 138-169. [Грабович, Григорій. «Польсько-українські літературні взаємини: питання культурної перспективи.» *До історії української літератури: дослідження, есе, полеміка*. Основи, 1997, сс. 138-169].
- Jaworski, Stefan. *Pelnia nieubuwajacej chwały w herbowym księżycu*. Kijów, 1691.
- Isichenko, Ihor. *Arkhyuepyskop. Vinya barokovykh metafor: «Kamin'» Petra Mohyly proty «pidzornoj trubuy» Kasiyana Sakovycha*. Akta, 2017 [Ісиченко, Ігор, Архиепископ. *Війна барокових метафор: «Камінь» Петра Могили проти «підзornoї труби» Касіяна Саковича*. Акта, 2017].
- Korzo, Margarita. *Obraz cheloveka v pro povedy XVII veka*. YFRAN, 1999 [Корзо, Маргарита. *Образ человека в проповеди XVII века*. ИФРАН, 1999].
- Kozak, Stefan. «Polsko-ukraińskie kulturowe pogranicze». *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*, nr 6-7, 1998, ss. 373-381.
- Levchenko, Nataliya. *Bibliyna hermenevtyka v davniy ukrayins'kyi literaturi*. Maydan, 2018 [Левченко, Наталія. *Біблійна герменевтика в давній українській літературі*. Майдан, 2018].
- Levchenko, Nataliya. «Hryhoriy Skovoroda». *Povna akademichna zbirka tvoriv*, red. Leonid Ushkalov, Kharkiv, Maydan, 2011.» *Roczniki Humanistyczne*, vol 59, z. 7, 2011, ss. 228-236. [Левченко, Наталія. «Григорій Сковорода». *Повна академічна збірка творів*, ред. Леонід Ушкалов, Харків, Майдан, 2011.» *Roczniki Humanistyczne*, vol 59, № 7, 2011, ss. 228-236].
- Lyamprekht, Olena. *Pol's'komovna ukrayins'ka proza hurtka Lazarya Baranovycha*. Dysertatsiya na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata filolohichnykh nauk. 10.01.01. – ukrayins'ka literatura. Kharkiv, 2016 [Лямпрехт, Олена. *Польськомовна українська проза гуртка Лазаря Барановича*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. 10.01.01. – українська література. Харків, 2016].

- Lipatow, Aleksander. „Zmiana paradygmatów: od średniowiecza ku literaturze nowożytnej”. *Barok: historia, literatura, sztuka*, t. 3, nr 2, 1996, ss. 115-130.
- Łużny, Ryszard. «The Kiev Mohyla Academy in Relation to Polish Culture.» *The Kiev Mohyla Academy*. Harvard Ukrainian Studies, vol. VIII, nr 1/2, 1984, ss. 123-136.
- Łużny, Ryszard. «Akademia Kijowsko-Mohylańska a kultura polska.» *Przegląd Humanistyczny*, nr 2, 1984, ss. 55-67.
- Maksymovych, Ioan. *Alfavit sobrannyi, rytmy slozhennyi*. Chernihiv, 1705 [Максимович, Іоан. *Алфавит собранный, ритмами сложенный*. Чернігів, 1705].
- Maksymovych, Ioan. *Bohorodytse Divo*. Chernihiv, 1707 [Максимович, Іоан. *Богородице Діво*. Чернігів, 1707].
- Maksymovych, Ioan. *Osm blazhenstva yevanhelskii*. Chernihiv, 1709 [Максимович, Іоан. *Осм блаженства євангелскіє*. Чернігів, 1709].
- Matushek, Olena. *Propovidi Lazaria Baranovycha v dyskursi ukrainskoho baroko*. Maidan, 2013 [Матушек, Олена. *Проповіді Лазаря Барановича в дискурсі українського бароко*. Майдан, 2013].
- Młodzianowski, Tomasz. *Kazania I Homilie na Niedziele Doroczne, także święta uroczyste, dla wielkiej chwały Boga*, t. 1-4. Poznań, 1681.
- Oryhen. *O nachalakh*. Yzdatelstvo RA, 1993 [Ориген. *О началах*. Самара, Издательство РА, 1993].
- Poeci polskiego baroku*, oprac. Jadwiga Sokołowska i Kazimiera Żukowska, t. 1-2, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1965.
- Polotskiy, Symeon. *Virshi*. Sost., podgot. tekstov, vstup. stat'ya i kommentarii V. Bylinina, L. Zvonarevoy, Mastatskaya literatura, 1990 [Полоцкий, С. *Вірши*. Сост., подгот. текстов, вступ. стаття и комментарии В. Былинина, Л. Звонаревой, Мастацкая літаратура, 1990].
- Poplavs'ka, Nataliya. *Polemisty. Rytoryka. Perekonuvannya. (Ukrayins'ka polemichno-publitsystychna proza kintsya XVI – pochatku XVII st.)*. TNPU, 2007 [Поплавська, Наталія. *Полемісти. Риторика. Переконування. (Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII ст.)*. ТНПУ, 2007].
- Radyvylov's'kuu, Antoniy. *Ohorodok Mariy Bohorodytsy*. Kyiv, 1676 [Радивилівський, Антоній. *Огородок Маріи Богородици*. Київ, 1676].
- Radyvylov's'kuu, Antoniy. *Vinets Khrystov*. Kyiv, 1688. [Радивилівський, Антоній. *В'янец Христов*. Київ 1688].
- Shevchenko, Ihor. «Pol'shcha v istoriyi Ukrainy.» “I” *nezalezhnyu kul'turolohichnyu chasopys*, nr 10, 1997, ss. 6-25 [Шевченко, Ігор. «Польща в історії України.» “I” *незалежний культурологічний часопис*, № 10, 1997, ss. 6-25].
- Skovoroda, H[ryhoryj]. ????. *Povna akademichna zbirka tvoriv*, red. Leonida Ushkalova, Maidan, 2010 [Сковорода, Григорій. *Повна академічна збірка творів*, ред. Леоніда Ушкалова, Майдан, 2010].
- Smorzewska, Helena. «Polska i Polacy w poezji wschodniosłowiańskiego baroku.» *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*, t. IX-X, 2000, ss. 127-143.
- Smotrzycki, Meletiusz. *Apologia peregrinacji do krajów wschodnich*. [Lwów, 1628].
- Sochineniya svyatogo Dimitriya, mitropolita Rostovskogo: V 5 ch. Moskva*, 1842. [Сочинения святого Димитрия, митрополита Ростовского: В 5 ч. Москва, 1842].
- Spiteris, Yannis. *Spasinniya i hrikh u skhidniy tradytsiyi*. Misioner, 2009 [Спітеріс, Яніс. *Спасіння і гріх у східній традиції*. Місіонер, 2009].

- Sulyma, Mykola. *Ukrayins'ka dramaturhiya KHVII-KHVIII st.* PTS «Foliant», VD «Stylos» [Сулима, Микола. *Українська драматургія XVII–XVIII ст.* Київ, ПЦ «Фоліант», ВД «Стилос», 2005].
- Sulyma, Vira. *Bibliya i ukrayins'ka literatura: navchal'nyu posibnyk.* Osvita, 1998 [Сулима, Віра. *Біблія і українська література: навчальний посібник.* Освіта, 1998].
- Sukharyeva, Svytlana. «Lyteraturnyy myr Teofyla Rutky.» *Studia Humanitatis*, st-hum.ru/content/suhareva-sv-literaturnyy-mir-teofila-rutki [Сухарєва, Світлана. «Літературний мир Теофіла Рутки.» *Studia Humanitatis*, st-hum.ru/content/suhareva-sv-literaturnyy-mir-teofila-rutki]. Доступ 1.02.2022.
- Sukharyeva, Svytlana. *Pol's'ka ta ukrayins'ka pol's'komovna proza XVII stolittya: Rytoryka, zhanry, interteksty.* Dys. d-ra filol. n. spets. 10.01.03 – literatura slov'yans'kykh narodiv: 10.01.01 – ukrayins'ka literatura. Kyiv, 2016 [Сухарєва, Світлана. *Польська та українська польськомовна проза XVII століття: Риторика, жанри, інтертексти:* дис. д-ра філол. н. спец. 10.01.03 – література слов'янських народів: 10.01.01 – українська література. Київ, 2016].
- Sv. Yoan Listvychnyk. «Listvytsya dukhovna.» *Dukhovna spadshchyna svyatykh Ottsiv.* Misioner, 2012, t. 4, ss. 8-84. [Св. Йоан, Ліствичник. «Ліствиця духовна.» *Духовна спадщина святих Отців.* Місіонер, 2012, т. 4, сс. 8-84].
- Tazbir, Janusz. „Polska XVII wieku na skrzyżowaniu kultur i wyznań”. *Barok w polskiej kulturze, literaturze i języku.* Materiały z konferencji naukowej 25-29 sierpnia 1987 r. w Krakowie. Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992, сс. 220-212.
- Teush, Veniamin. *O dukhovnoi ystoriyy evreiskoho naroda.* Prystsets, 1998 [Теуш, Вениамин. *О духовной истории еврейского народа.* Присцельс, 1998].
- Tkachuk, Ruslan. *Polemichna tradytsiia uniinykh pismennykiv kintsia XVI – pershoi polovyny XVII st.: doba i postati, tekst i prototekst, rytoryka i poetyka.* КММ, 2019 [Ткачук, Руслан. *Полемічна традиція уніїних письменників кінця XVI – першої половини XVII ст: доба і постаті, текст і прототекст, риторика і поетика.* КММ, 2019].
- Tuptalo, Dumytrii. «Litopys.» *Sochineniya svyatogo Dimitriia, mitropolita Rostovskogo: V 5 ch.* Moskva, 1842, ch. 4 [Туптало, Дмитрій. «Літопись.» *Сочинения святого Димитрія, митрополита Ростовскаго: В 5 ч.* Москва, 1842, ч. 4].
- Ushkalov, L[eonid]. *Literatura i filosofiya: doba ukrayins'koho baroko.* Maydan, 2014. 416 ss. [Ушкалов, Л[ео́нід]. *Література і філософія: доба українського бароко.* Майдан, 2014. 416 сс.].
- Ushkalov, Leonid. «Svyatyy Avreliiy Avgustyn ta ukrayins'ke pys'menstvo XVII-XVIII stolit'.» *Zbirnyk Kharkivsk'koho istoriko-filolohichnoho tovarystva*, t. 7. Maydan, 1998, t. 7, ss. 33-45. [Ушкалов, Леонід. «Святий Аврелій Августин та українське письменство XVII-XVIII століть.» *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*, т. 7. Майдан, 1998, сс. 33-45].
- Ushkalov, Leonid. *Ukrayins'ke barokove bohomyslennya. Sim etyudiv pro Hryhoriya Skovorodu.* Akta, 2001 [Ушкалов, Леонід. *Українське барокове богомислення. Сім етюдів про Григорія Сковороду.* Акта, 2001].
- Vintsenz, Andriy. «Do problemu ukrayins'ko-pol's'kykh movnykh kontaktiv.» *Movoznavstvo*, № 5, 1991, ss. 37–41 [Вінценз, Андрій. «До проблеми українсько-польських мовних контактів.» *Мовознавство*, № 5, 1991, сс. 37-41].
- Zosymova, Oksana. *Motyv «marnota marnot» v ukrayins'kiy poeziyi druhoyi polovyny XVII – pochatku KHVIII stolittya.* Dysertatsiya na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata

filolohichnykh nauk. 10.01.01. – ukrayins'ka literatura. Kharkiv, 2007. [Зосимова, Оксана. *Мотив «марнота марнот» в українській поезії другої половини XVII – початку XVIII століття*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. 10.01.01. – українська література. Харків, 2007].

ЕКЗЕГЕТИЧНІ ПОЛЬСЬКОМОВНІ МАРКЕРИ
В МОДЕЛЮВАННІ ОБРАЗІВ ДУХОВНОГО Й МАТЕРІАЛЬНОГО СВІТІВ
У СИСТЕМІ БІБЛІЙНОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ
УКРАЇНСЬКОЇ БАРОКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Резюме

Біблійна герменевтика, складена і розроблена як західними, так і східними Отцями Церкви, відіграла посутню роль у становленні української барокової літератури. Розглянуто бінарне протиставлення образів духовного і матеріального світів у системі біблійної герменевтики української барокової літератури на прикладах творів україномовних та польськомовних авторів таких як Лазар Баранович, Інокентій Гізель, Іоанник Галятовський, Стефан Яворський, Данило Туптало, Антоній Радивіловський, Григорій Сковорода та інші, які одноставно приходять висновку, що обрання Бога і Його Мудрості є джерелом земного затишку і людського щастя.

Ключові слова: біблійна герменевтика; екзегеза; буквальне значення; алегоричний зміст; моральний зміст; анагогічне значення; Біблія.

MARKERY POLSKOJĘZYCZNE
W MODELOWANIU OBRAZÓW ŚWIATÓW DUCHOWYCH
I MATERIALNYCH W SYSTEMIE HERMENEUTYKI BIBLIJNEJ
UKRAIŃSKIEJ LITERATURY BAROKOWEJ

Streszczenie

Hermeneutyka biblijna, opracowana i rozwijana zarówno przez Ojców Kościoła zachodniego, jak i wschodniego, odegrała istotną rolę w tworzeniu ukraińskiej literatury barokowej. Binarna opozycja obrazów światów duchowych i materialnych w systemie hermeneutyki biblijnej ukraińskiej literatury barokowej rozważana jest na przykładzie ukraińskiej i polskiej twórczości takich autorów, jak Łazarz Baranowicz, Innocenty Gizel, Ioannicjusz Galatowski, Stefan Jaworski, Danił Tuptałow, Antoni Radziwiłowski, Hrygoryj Skovoroda i inni, którzy jednogłośnie dochodzą do wniosku, że źródłem ziemskiej pociechy i ziemskiego szczęścia ludzkiego jest wybór Boga i jego Mądrości.

Słowa kluczowe: hermeneutyka biblijna; egzegeza; znaczenie dosłowne; znaczenie alegoryczne; znaczenie moralne; znaczenie anagogiczne; Biblia.

EXEGETICAL POLISH-LANGUAGE MARKERS
IN THE MODELLING OF IMAGES OF THE SPIRITUAL
AND MATERIAL WORLDS IN THE BIBLICAL HERMENEUTICS SYSTEM
OF UKRAINIAN BAROQUE LITERATURE

S u m m a r y

Biblical hermeneutics, compiled and developed by both the Western and Eastern Church Fathers, played an essential role in the formation of Ukrainian baroque literature. The binary opposition of images of the spiritual and material worlds in the system of biblical hermeneutics of Ukrainian baroque literature is considered, based on examples of Ukrainian and Polish works by Lazar Baranovych, Innokenty Gizel, Ioanniki Galyatovsky, Stefan Yavorsky, Danylo Tuptalo, Anthony Radyvilovsky, Gregory Skovoroda and others, who unanimously conclude that the choosing of God and his Wisdom is the source of earthly comfort and human happiness.

Key words: biblical hermeneutics; exegesis; literal meaning; allegorical meaning; moral meaning; anagogic meaning; Bible.